

příloha

ústřední dům
lidové
umělecké
tvořivosti

Praha 1969

Textová příloha DIVADELNÍ VÝCHOVY č. 1

PRVNÍ SEŠIT INSPIRACE

Šárka Štembergová

ÚSTŘEDNÍ DŮM LIDOVÉ UMĚLECKÉ TVOŘIVOSTI

Praha 1969

ETUDY NA DANÉ OKOLNOSTI

Úkol těchto etud: aby si děti uvědomily, že každé jednání je určeno mnoha okolnostmi, které se podmiňují a pro-
vážejí, že tedy nic není "obecně, ale vše je konkrétně.

V řeči

1. Na pouhém "júúúú" vyjádřit, zda to říkám proto
  - že jsem rozbila drahou vázu;
  - že jsem dostala lístky na Neckáře;
  - že mám zákaz na Neckáře jít.

Inteligentní děti si vymyslí okolnosti samy, těžkopádnějším napoví učitel. Ostatní podle výrazu hádají oč jde.

2. Telefonní rozhovor s pomyslným partnerem. Vyjádřit o čem je řeč citoslovci, ano ne. Dítě musí mít přesnou představu s kým hovoří a o čem. Ostatní hádají.

3. "Musím mluvit s panem Markem". Každý musí vědět proč:

- zda vyhrál první pořadí ve Sportce;
- zda mu umírá otec;
- zda je pan Marek tatínek a chce se mu pochlubit s jedničkou;
- vymámit z něj na kino.

4. "Ty nezbedo jeden, jedeš z těch beden!" Může to říkat:

- rozkacená domovnice uličníkům;
- něžná sestra batolátku, které zkouší svou pohybovou zdatnost;
- pán pejskovi, který na procházce zvedl na bedny nožičku;
- prodavačka, která psa odhání, protože v bednách

jsou pomeranče.

5. Oslovením "mámo" vyjádřit,

- zda má maminka krásné nové šaty;
- podcenila svůj věk a vzala si minisukně;
- přinesla polárkový dort nebo poukaz na rekreaci do Tater;
- chci se jí svěřit s tajemstvím;
- chci jí žalovat na mladšího bratra.

Podobný způsob lze aplikovat na nejrůznější technické cvičené texty a okolností je vždy možno vymyslet bezpočet.

6. S různým vztahem k textu a v různém rozpoložení čty nehlas básničky. Jednou ji nerozumím a snažím se ji proto buď pochopit anebo ji odsoudím jako hloupou, jindy mám zlost, že nás s takovými hloupostmi učitelka zatěžuje, když je venku hezky, jednou ji mám navrčenou a opakuji si ji před zkoušením, nebo se ji honem doučuji před vyvoláním atd.

V jednání a pohybu

7. Vstupuji do dveří A/ v jakém rozpoložení

B/ odkud

C/ kam

D/ proč

U dětí obvykle převládne představa kam jdu a proč. Ostatní opět pozorně sledují a hádají se. Hádankový způsob etud udrží pozornost celého kolektivu, když pracuje jeden.

8. Jdu po ulici /A,B,C,D/. Přidáme jak je venku, jaký je chodník.

9. Sedám si na židli /A,D/. Představujeme si, jaká je to židle, podle toho přizpůsobíme pohyb a jednání. Jinak sedáme k jídlu, jinak ke klavíru, jinak do ušáku, jinak do houpacího křesla, jinak na dojící třínožku, jinak do zubařského křesla.

10. Oblékám se /A,C,D/. Přidáme přesnou představu, jaký

je to oblek.

11. Prostírám /A,D/, s přesnou představou pro koho.
12. Večer s knihou doma. Přicházím /A,B/. Beru knihu /D/ s přesnou představou, jaký k ní mám vztah.
13. Zvoní telefon. Okolnosti:
  - čekám na něj netrpělivě;
  - je to už po deseti mylkách;
  - přesně v tuto dobu mi děnně volá záhadný hlas;
  - spala jsem a vzbudil mne;
  - jsem umazaná od těsta;
  - právě jím.

ETUDY KOLEKTIVNÍ /jednání, pohyb i slovo/

14. Společná návštěva divadla.
  - poprvé v Národním;
  - povinná účast na nudné oslavě;
  - milujeme divadlo, jsme parta, která tam společně chodí neděli co neděli;
  - na estrádě, kde vystupují všichni populární zpěváci.
15. Ve třídě před zvoněním.
  - prvně po prázdninách;
  - před zkoušením z opáčka;
  - byl těžký úkol z matematiky a venku bylo krásně;
  - má přijít inspektor;
  - poslední den před vánoci.

Změna v okolnostech působí přirozeně změnu v jednání dětí. Různé obměny daných okolností provázejí vlastně celou literárně dramatickou výchovu. I v etudách, které jsem zařadila do jiných skupin hrají průvodní okolnosti důležitou roli.

ETUDY NA PROSTŘEDÍ

a jeho odraz v tělesném pocitu

Tato skupina etud úzce souvisí s otázkou smyslového vnímání, kterou utřídila a zpracovala Olga Velková ve svém článku v Divadelní výchově č.3/1968. Protože však jednou z nejdůležitějších okolností, řídících naše jednání, je živá komplexní představa prostředí, které mne obklápí, považuji za potřebné uvést zde několik etud, které jsou souhrnem mnoha smyslových vjemů, jež si musíme vybavit, aby naše jednání bylo živé a aby se k němu připojily i odpovídající emoce.

1. Je krásné ráno v zimě na horách;
2. Je krásné ráno v létě na horách;
3. Je deštivý den ve městě;
4. Je krásný jarní den ve městě;
5. Je úplná tma v lese;
6. Je chumelenice, fičí vítr, mráz;
7. Je vedro v přírodě;
8. Je vedro ve městě.

Dětem navodíme takové nebo podobné okolnosti a dáme jim třeba jen úkol jít na procházku. Při tom je nutné, aby si děti vybavily co nejvíc konkrétních představ.

9. Čekám na elektriku /etuda hádankového typu/. Které je roční období ? Které je denní období ? To musí ostatní uhádnout podle chování dítěte.

10. Kolektivní etudy:

Na kluzišti; sánkovačka; koulovačka; na mořském pobřeží; na plovárně; badatelská výprava na poušti; na školním výletě; ve vlaku; v krápníkové jeskyni.

Děti mají sklon k ploché ilustrativnosti a proto je třeba vést je k naprosto konkrétní smyslové představě, která se

musí stát podkladem pro jednání. Proto zařazujeme i jednodušší cvičení, budící smyslovou představovost, která popsala Olga Velková.

ETUDY NA SOUSTŘEDĚNÍ POZORNOSTI

Děti bývají často roztěkané, mají tendenci přebíhat z jednoho předmětu pozornosti na druhý. Proto je třeba s nimi dělat různé etudy na soustředění pozornosti k určitému předmětu. Dětská zkušenost se spoluvytváří překonáváním překážek. Proto i na soustředění k určitému objektu pozornosti volím nejčastěji situaci konfliktní.

1. Kočka číhá na myš. Všechny děti upnou svou pozornost k místu, které jim označím jako myší díru. Když zjistím, že se všechny číhavě soustředily, vykřiknu: "Myška !". V ten okamžik všechny kočky po myšce skočí. /Díra musí být v dostatečné vzdálenosti, aby se nesrazily./
2. Co je to za zvuky ? Etuda je opět hádankového typu. Dítě, které ji hraje, musí mít přesnou představu, jaké zvuky slyší. Nejprve je zkoumá, odhaduje, pak rozpozná a podle jeho vztahu k nim a jednání, ostatní děti hádají co slyšelo.
3. Co je to cítit ? Obdobně jako u č.2.
4. Hlídka Pohraniční stráž. Etuda se někdy rozroste na skupinový konflikt PS a narušitelů.
5. Dívám se na zajímavý nebo napínavý pořad v televizi. Někdo mne ruší. Podle vztahu jednajících osob je veden i dialog. Dvouúčelová etuda - na pozornost a na vzájemné vztahy.
6. Čtu knihu a někdo mne ruší. Nejprve se skutečným čteným textem, který pak reprodukuji, pak s náhradní rekvizitou. Podobně jako v etudách na různé dané okolnosti musím mít jasnou představu, o kterou knihu běží. Jinak jako u č.5.

7. Počítám příklad, někdo mne ruší. Opět jako u č.5.
8. Mám hlad, kluci mi hodili svačtinu za plot z hustého ostnatého drátu. Jak se pro ni dostat ? /Námět není můj, převzala jsem jej od učitelky LSU ve Vysokém nad Jizerou L.Hnykové./

Kolektivní etudy

9. Špehování. Špehujeme mladou učitelku, která má v parku schůzku, případně špehujeme staršího spurozence v podobných okolnostech. Jiná varianta: schováváme se před špehující partou, před podezřelým chlapem apod.
10. Vědecká výprava. Oddíl mladých přírodovědců se vypravil do národního parku, aby našel vzácnou chráněnou kytičku. Hledají ji, konfrontují s obrázky z herbáře, několikrát se mylí, až ji konečně najdou.
11. Výprava na švestky. Dáváme pozor, aby nás nikdo nepřistihl, zároveň se snažíme ke švestkám nějak dostat.
12. Bloudění. Skupina mladých jeskyňářů zabloudila v jeskyni, zhaslo jim světlo. Kudy se odtud dostat ?
13. Loupežná výprava. Krademe hlídce za zády táborovou vlajku sousedního tábora.

ETUDY NA TĚLESNÝ POCIT

Abychom děti nenásilně připravili k pozdějšímu náročnějším úkolům, kdy je třeba vžít se do vlastností představované role a převtělít se v někoho jiného, a hlavně aby se pěstoval jejich cit pro živou metaforu spolu s jejich pozorovací schopností a napodobivostí a citem pro rytmus, zařazují je již od přípravy. U menších dětí bývají provázeny větší dávkou napodobivosti pohybové, u větších již přistupuje vnitřní pocit víry a živá metafora.

1. a/ Jsem orel, jsem racek, jsem vrabčák, jsem motýlek;
b/ Jsem raněný orel, jsem racek s pochroumaným křídlem, jsem motýl, kterému setřeli s křídél pel.

Kromě pohybové nápodoby a tělesného pocitu zde hraje důležitou roli rytmus jednání. Jiný rytmus má orel, jiný má motýlek.

2. a/ Jsem strom - dub, modřín, vrba, borovice;
b/ Jsem jabloň v květu, jabloň obsypaná plody, jabloň která opadala. Jsem mladý doubak, staletý dub, jsem mladá vrbička, jsem dutá vrba, jsem borovice v lese, borovice na vysoké skále.
3. a/ Jsem květina - lilie, růže, zvonek, sedmikráska;
b/ Jsem orosené růžové poupě, zvadlá lilie, zašlápnutá sedmikráska.

Varianty označené b/ vedou k vcitování, podporují prožitek metafor; většinou je pochopí schopnější děti.

4. Hrajeme si na zvířátka. Pohybová nápodoba zvířat jednak podporuje pohybovou paměť, když děti napodobí typické pohyby toho kterého zvířete, jednak jsou nuceny si uvědomit přímo hmatatelně rozdíl rytmu

jednání třeba mezi želvou a veverkou, myškou a žibou, klokanem a žirafou atd. Jinak se kroutí žížala na udici, jinak se plazí had, jinak ještěrka.

5. Nejmarkantnější pohybová charakteristika. Jsem Dlouhý z pohádky, Jsem Široký z pohádky, jsem malá paní, jsem tlustá paní, jsem hubený přísný starý pán atd. Zde nesmíme zůstat u ploché pohybové ilustrace, nýbrž provokovat co nejvíce tělesný pocit a vcítění.
6. Kontrastní pocit. Jsem valící se balvan, jsem sněhová vločka; jsem vichřice, jsem mlha nad vodou; jsem rozbouřená mořská vlna, jsem hravý potůček. Tyto etudy je výhodné dělat při hudbě.

ETUDY NA PROSTOROVOU PŘEDSTAVIVOST

1. Stojíme na hřebeni, okolo jsou hory. Halekáme z kopce na kopec, upozorňujeme na sebe gestem část party, která se cestou odtrhla a teď ji v dálce rozeznáváme
2. Vylezli jsme na vysokou strmou skálu, pod níž je sráz. Voláme na ty, kteří se neodvážli lézt a zůstali dole pod skalou. Máváme na ně. Stojíme pod vysokou skálou a máváme na ty, kteří jsou už nahoře.
3. Koukáme z okna a/ v přízemí,
b/ v suterénu,
c/ v posledním patře věžáku.
4. Voláme do okna /a,b,c/ za dne, v noci, nemáme klíč od domu.
5. Díváme se na hvězdnou oblohu, do studánky, do hluboké studny. Stojíme na molu a díváme se na moře.
6. Hrajeme divadlo. "Herec" neumí text, "nápověda" mu napovídá.
7. Zák "plave" u tabule. Třída napovídá.
8. Předáváme si v partě tajné heslo. Na blízko, na dálku. Je to dvouúčelová etuda, podobně jako č.5, vede zároveň k výrazné, přesné artikulaci a adresnému sdělení.
9. Díváme se do zrcadla - zblízka, zdaleka.

RYTMICKÁ CVIČENÍ

Kromě cvičení vnitřního rytmu jednání, o nichž je zmínka u etud na tělesný pocit, je třeba v dětech pěstovat i smysl pro rytmický pohyb a rytmickou řeč. Především zde dětem poslouží nejrozumnější rozpočítávací, říkánky s pohybem. /nemám na mysli pohyb způsobně naučený, ale spontánní, dětský, vyplývající nenásilně z říkánky/.

Různá dětská škádlení jako: Vašek, šašek bubeník,
honil myši přes rybník,
myši se mu splašily,
Vaška šaška bubeníka
do pytlíka zašily.

V Erbenovi a Plickovi je jich bezpočet. Nebo hra na sánkování, koulování a různé jiné. Moderní říkadla jsou v knížce "Hvězda co se nezdá", Kainar: "Nevídáno, neslycháno", v Hrubínových knížkách aj.

Aby se dětem tříbila rytmická paměť a představivost, zatleskám nějaký rytmický motivek, který pak děti opakují. Když jej zažily, uložím jim, aby na něj vymyslily rytmicky odpovídající text. Například: -u|-u|-uu|-. Děti třeba na to: Mámo, mámo, přijede vlak. Nebo: Táto, táto, půjdeme dál, nebo různé jiné texty, které slovy vyjadřují daný rytmus /zde rytmus míněn jako střídání přízvučné a nepřízvučné doby/. Vytleskaný motivek dám někdy dětem vyjádřit pohybově, třeba jen pňází. Zde už nebereme na potaz jen přízvuk, ale i délku, pauzu aj.

ETUDY NA VZTAH K REKVIZITĚ

Děti rády pracují se zástupnou rekvizitou, ale často se k ní nechovají tak, jak by se k danému předmětu chovaly ve skutečnosti. Proto je třeba i na vztah k rekvizitě zvláštního cvičení. Opět úzce souvisí se smyslovou, ale i se svalovou představitivostí.

1. Mám prázdné nádoby, ale hrají s nimi

- jako se sklenici horkého čaje;
- jakos mísou, v níž zadělávám těsto.

Pak nahradím nádobu čímkoli jiným, např. skleničku pouzdrem na brýle, mísu čepicí apod.

2. Mám tašku. Nesu v ní

- džbán s pivem
- živé kotě
- vejce k nakládání
- čerstvé třešně
- dvacetikilovou činku
- tajné letáky.

V každém z jmenovaných předmětů se chovám k tašce úplně jinak a jinak jednám. Někdy děláme jako hádanku - co mám v tašce ?

3. Mám rekvizitu, která bude hrát cokoli, jen ne samu

sebe. Například čepice byla kotlíkem na ohništi, televizní obrazovkou, talířem na polévku, volantem u auta - podle toho, co si děti vymyslely. Děláváme jako hádanku - co představuje ? Lze dělat s nejrozličnějšími rekvizitami. Při těchto etudách je třeba dbát, aby děti jednaly logicky. Podobně může být třeba krabice akváriem nebo košem plným prádla či velkým hrncem po okraj naplněným vodou.

4. S obyčejnou židlí hrajeme, jakoby byla čerstvě natře-
na. Máme ji opatrně přenést, abychom se neušpinili.

ETUDY NA VZTAH K PARTNEROVI

Děti si samy sebe ještě velmi málo uvědomují, ale dosti snadno se ve hře vžívají do jednoduchých partnerských vztahů. Prostřednictvím těchto vztahů pak teprve odhalují samy sebe, nejlépe v živé konfliktní situaci. Různé vztahy se aplikují v nějaké jednoduché činnosti.

1. Zatápění. Jednou zatápějí sourozenci, jednou třeba hostitelka a vzácný host se jí nabízí k pomoci, jednou matka s dcerou atd. Podle vzájemných vztahů se pak řídí jednání, případně konflikt, který ze situace vytěžíme.

Totéž se dá zahrát v různých jiných případech:

- chystáme se do kina;
- společně stolujeme nebo chystáme jídlo;
- půjčují si nějakou věc;
- společně jsme rozbili drahou vázu.

Vztahy jsou pokaždé jiné, podle toho, jakého máme partnera - sestru, matku, sousedku. Dále lze použít různé náměty popsané v kapitole etudy na soustředění.

2. Usmírujeme se:

- zlobila jsem, odprošuji maminku;
- pohádala jsem se s přítelkyní, navazuji s ní zase přátelství;
- starší sestra jsem četla deník, hněvá se.

3. Partner je pomyslný. Prostírám - pro koho. Potkávám na ulici lidi a zdravím je - podle pozdravů hádáme koho. Hovořím s někým telefonem - podle způsobu /ne podle slov/ hádáme s kým. Děláváme na pouhé ano, ne, citoslovce /viz etudy na dané okolnosti/.

POHYBOVÉ HRY NA SOUSTŘEDĚNÍ K PARTNEROVI

Slouží k tomu, aby si děti zvykaly soustředit se na partnera a uhadovat jeho záměr.

1. Hlídač a zloděj. Jeden je hlídač, střeží určitý vymezený prostor. Zloděj se snaží do prostoru proniknout. Hlídač mu v tom brání, ale ne tím, že zcela realisticky vzal za límec a vyhodil, nýbrž pouze gestem, které v p o c i t u prodlouží až k hranici hlídaného prostoru nebo k zemi, chce-li zloděj podlézat apod. Zloděj musí být ve střehu, aby našel vhodný okamžik a místo ke vpádu. Hlídač nesmí ani na chvíli pustit s očí zloděje, zloděj je povinen uposlechnout gesta, které je přesvědčivé, naplněné vůlí zadržet. Hráči se vzájemně většinou ani nedotknou.
2. Krotitel a tygři. Podobně jako u etudy č.1 rozhodují gesta, naplněná vůlí. Tentokrát jsou to tři šelmy na jednoho krotitele. Šelmy číhají na okamžik, kdy je krotitel nesleduje všechny, aby po něm skočily. Na začátku hry stojí šelmy v polokroužku asi na tři kroky od krotitele. Krotitel je všechny drží v šachu pohledem a gestem. Šelmy musí uposlechnout přesvědčivého gesta krotitele, který je může poslat dál, přivolat, zvednout do vzprámeného postoje, posadit na zem, ale vždycky výrazně. Neposlušná šelma prohrává. Šelmy se snaží v nestřeženém okamžiku skočit po krotiteli. Nepozorný krotitel je "sežrán" šelmou a prohrává.
3. "Chlubíky a pitvory". To je název, který děti daly hře, kterou jsme společně vymyslely. Jeden je chlu-

bík. Výrazným gestem se něčím vychloubá. Druhé dítě je pitvora a pozorně sleduje jeho gesta, která se snaží karikaturou zveličit.

4. Hra na zrcadlo. Jeden dělá zrcadlo a přesně, jenže zrcadlově, napodobí gesta toho, který se v zrcadle zhlíží. Dá se hrát i skupinově. Hra pěstuje však spíše postřeh, ne už tolik kontakt s partnerem. A právě kontakt v konfliktní situaci považuji za rozhodující. Proto dělávám s dětmi nejvíce etudy 1 a 2.

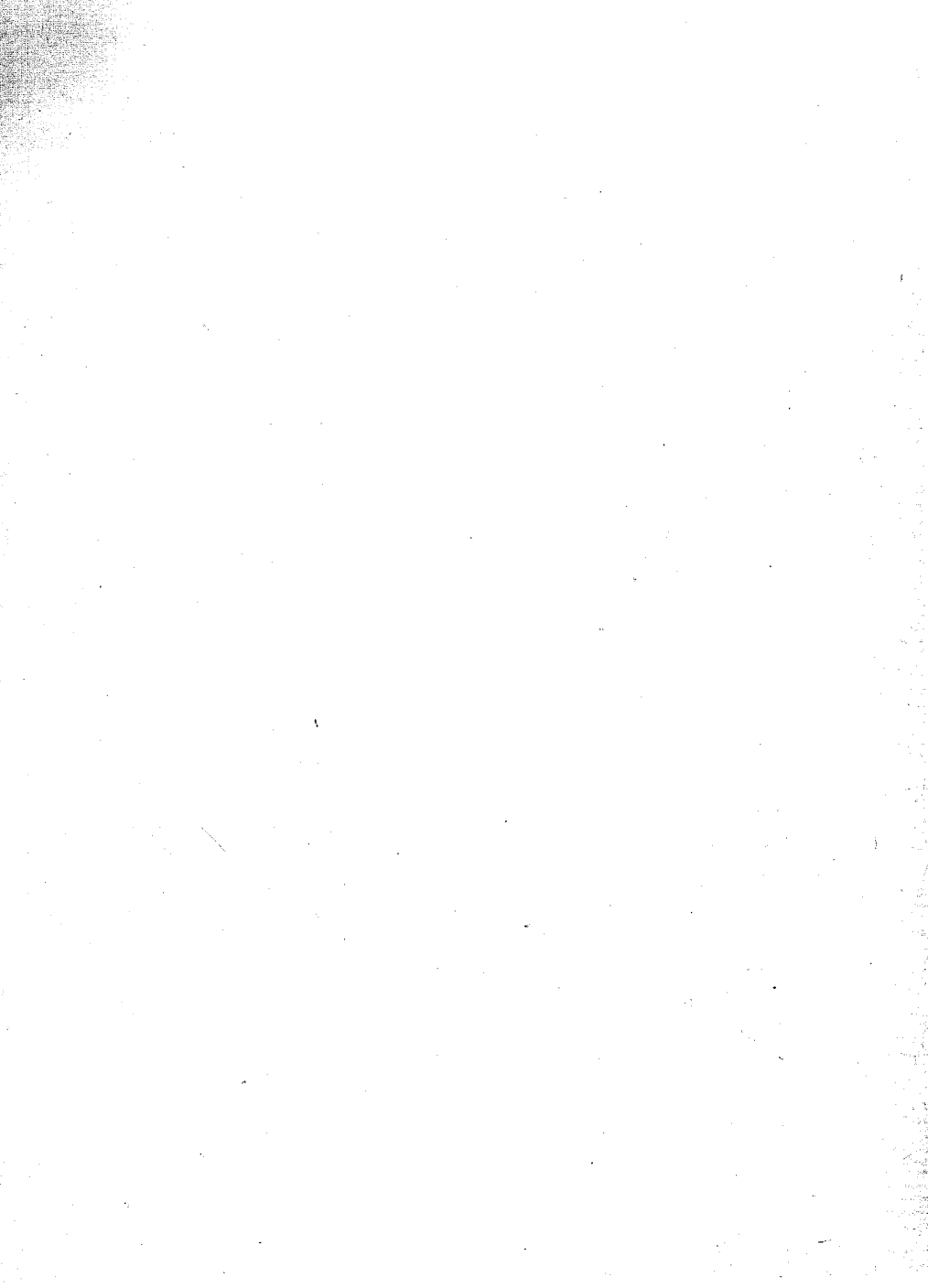
ETUDY NA DĚJOVOU FANTAZII

Podobně, jako jsou děti roztěkané, pokud jde o předmět pozornosti, tak bývají i roztěkané, když ve svých improvizacích rozvíjejí dějovou nit. Abych je přiměla k větší fabulační sevřenosti, zadám jim k improvizaci vždycky určitý námět, který by pokud možno měl v sobě už ukryt zárodek konfliktu.

1. Jak se co ztratilo. Nějaká věc, peníze, čas, naděje, přátelství, lidský život - to už záleží na dětech, ztratit se může cokoli. Tyto náměty jim dávám buď jako literární práci nebo jako hereckou improvizaci, většinou doma rozmyšlenou "za úkol".
2. Jak se něco rozbilo. I zde, jako u etudy č. 1 se může rozbít co si děti vymyslí.
3. V hlavní roli rekvizita. Teploměr, peněženka, klíč, kabelka, míč. Rekvizity, kterým přiřknu hlavní roli, se snažím vybírat tak, aby již sama rekvizita nabízela střetnutí.
4. Tři slova, která mají děti spojit s dějovou fabulí, kterou buď zahrají nebo napíšou jako povídku. Například:
- stan, baterka, voda;
- pejsek, peřina, jehla.

Slova volím tak, aby už měla mezi sebou určitou souvislost. Jak se jí děti chopí, to už je jejich věc. Na téma "pejsek, peřina, jehla" si děti hrály se štěnětem, pejsek prokousl peřinu, rozlítlo se peří, pejsek je ještě rozvířil a pak děti musely peřinu zašít, aby jim maminka nevyhubovala.

5. Konkrétní příběh na přísloví. Buď jako hádanka, kdy ze sehraného příběhu vyvozujeme přísloví, které měl znázornit, nebo zadám všem totéž přísloví a každá trojice si na ně vymyslí jiný konkrétní příběh.
6. Kolektivní etudy na daný konflikt.
- a/ Parta dětí se koupe, druhá jim schová šaty. Ostatní dokončí děti. Vymyslí třeba pomstu postižené party atd.
- b/ Parta dětí jde za vánice k horské chatě, po cestě se jeden ztratí. Tento námět děti jednou rozvinuly tak, že ztraceného našly polozmrzlého, dopravily do nejbližší horské chaty. Ta však byla plná a dostaly nocleh jen na seníku. Jden kluk se chtěl vytahovat před děvčaty a zapálil si cigaretu přes důtklivý odpor opatrných dívek. Od oharku chytil seník, nastala panika, ale protože děti nemají rády špatný konec, podařilo se oheň uhasit.
- c/ Starší žáci, kteří jsou sečtější a proto se mohou lépe vžít do postavení vědecké expedice na poušti, jednou velmi pěkně rozvinuli námět: Geologická expedice v poušti zjistí, že jim přes noc vytekla všechna voda ze zásobní cisterny, která měla skrytou závadu. Okamžitě se snažili navázat telegrafické spojení se základnou, ale rušila je písečná bouře, která se strhla někde v blízkosti, jedna členka expedice začala blouznit v tropickém šílenství, dva se rozhodli dojet do nejbližší oázy pro vodu, ale voda v chladiči vozu se vedrem vypařila. Až konečně po dlouhém úsilí dostal telegrafista spojení s letadlem, které právě přelétalo nad pouští a zprostředkovalo záchranu v poslední chvíli, kdy stížená smokem už chtěla spáchat sebevraždu.

VOLNÝ VÝTISK